

*Павло ПРИГУЗА,
кандидат юридичних наук,
голова господарського суду
Херсонської області*

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА У ПРАВІ УКРАЇНИ

Вступ.

Правовим інструментом захисту учасників ринку від негативних наслідків неплатоспроможності є Закон України від 30.06.1999 «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1] в його редакції, що чинна з 19.01.2013 року, на приписах якого відбувається становлення в Україні судової практики субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства.

Прийнятий на виконання Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" [2] та Програми діяльності Кабінету Міністрів України Кодекс України з процедур банкрутства [3] свідчить про розвиток конкурсного права та розуміння держави його ролі для захисту ринкової економіки і захисту кредиту як її основи. Цим пояснюється прокредиторська спрямованість Кодексу.

Постановка проблеми. Проблема юридичної відповідальності займає чи не основне місце у дослідженнях учених, оскільки вона є одним із засобів забезпечення виконання зобов'язань у цивільно-правових відносинах, сприяє утвердженню суспільного господарського порядку в економічній системі України. Особливістю цивільно-правової відповідальності у світлі положень Кодексу є посилення її превентивної та компенсаційної функції в інтересах кредиторів та суспільства. Одна з головних функцій субсидіарної та солідарної відповідальності при банкрутстві – запобігання втрат кредиторів неплатоспроможної юридичної особи внаслідок умисних дій його засновників (учасників, акціонерів) керівника боржника або інших осіб.

Аналіз дослідження проблеми. Проблематика субсидіарної та солідарної відповідальності при банкрутстві в національній літературі досліджена не достатньо. В той же час загальні питання відповідальності вивчаються вченими цивілістами, роботи яких можуть служити науковою основою для дослідження проблем застосування цього цивільно-правового інструменту у відновленні справедливості при розгляді справ про банкрутство. Зокрема, це роботи М. Стефанчука, Є. Іванова, Р. Майданика, О. Поротикової, С. Радченко, М. Хміля, Т. Яценко, О. Кота, В. Резнікової, С. Осадчук, Б. Карнауха, І. Покровського, В. Грибанова, М. Агаркова, Л. Бірюкова, О. Волкова, В. Ємельянова, та ін. Заслужують на увагу дисертаційні праці та статті М. Хміля «Принцип неприпустимості зловживання правом» (2005); М. Стефанчука «Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав» (2006) та «Публічно правовий аспект зловживання правом» (2016); О. Губара «Недопустимість зловживання правом у цивільному праві України» (2013).

Судова практика розгляду заяв про притягнення до відповідальності за умисні дії з доведення до банкрутства нараховує в Україні декілька десятків прикладів, з них лише одиниці таких, що стали предметом розгляду, аналізу та правових висновків Верховного Суду.

Виклад основного матеріалу.

Концепція Кодексу – досягнути таких змін у судових процедурах: спрощення доступу до інституту неспроможності та банкрутства для кредитора; створення умов для відновлення платоспроможності боржника; встановлення юридичних бар'єрів для ухиляння від сплати боргів; зменшення часу на процедури; встановлення контролю кредиторів над ліквідаційною масою; зменшення фінансових витрат ліквідаційної маси; задоволення вимог кредиторів за рахунок повної або додаткової (солідарної та субсидіарної) відповідальності винних у порушенні прав кредиторів осіб; звільнення від боргу лише добросовісного боржника тощо.

Притягнення винних у доведенні до банкрутства осіб до субсидіарної відповідальності є юридичним механізмом відновлення порушених прав

кредиторів. При його застосуванні необхідно враховувати сутність конструкції юридичної особи, яка об'єктивно самостійно не існує і не діє у цивільних відносинах, є особою-фікцією, яка скеровується фізичними особами, що входять до органів управління і через юридичну особу мають широку свободу розсуду при прийнятті (погодженні) управлінських рішень. Люди використовують таку особу для досягнення своїх особистих амбіцій, своєї особистої мети - отримання доходів, матеріальної вигоди, іноді, через зловживання правом. Юридична особа виступає як інструмент збагачення, хоча законодавство забороняє використовувати власність з наміром завдати шкоди іншій особі.

Як зазначає С. Жуков новели Кодексу відповідають світовій практиці банкрутства. При вирішенні питання відповідальності обов'язково повинні ставитися питання: хто винен? Чому сталося банкрутство? Чи було це зроблено навмисно [4].

Сучасній юриспруденції нового Верховного Суду притаманні риси, які свідчать про поступовий злам старої парадигми банкрутства як інституту цивільного права. Відбувається осягнення і розуміння його як цілісної підгалузі господарського права України – конкурсне право та конкурсний процес [5] та його основних інститутів – права неспроможності та права банкрутства [6]. Напрацьовані Судом правові висновки втілені у нормах Кодексу як норми права.

Зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, є одним з найважливіших правових засобів захисту прав та законних інтересів суб'єктів права (гл. 81 ст. 1165, гл. 82 ст. 1166, гл. 83, ст. 1212 ЦКУ). Вказані зобов'язання займають у системі цивільного права особливе місце, яке зумовлене тим, що зобов'язання із відшкодування шкоди мають чітко виражену правозахисну (охоронну) спрямованість. Вони будуються на імперативних засадах із вираженим наданням переваг потерпілій особі. Особливого значення набувають ці норми права у Кодексі. Так, вводиться солідарна відповідальність керівника боржника у зв'язку з порушенням

законодавства про банкрутство (ч. 2 ст. 4 Кодексу). Солідарна відповідальність керівника боржника при банкрутстві є субсидіарною.

Перед правозастосовчою практикою постає проблема встановлення справедливого балансу між інтересами потерпілих (кредиторів) і правопорушників, винних у банкрутстві.

Субсидіарна відповідальність є цивільно-правовим самостійним видом відповідальності та покладається на відповідачів у справі про банкрутство не залежно від того, чи притягнуто фізичну особу-відповідача до кримінальної відповідальності за дії, передбачені ст. 219 КК України - (доведення до банкрутства).

На відміну від кримінального процесу, в якому вину доказує сторона обвинувачення, у господарському процесі – *відповідач доказує відсутність своєї вини.*

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства за своєю правовою природою є відповідальністю за зловживання суб'єктивними цивільними правами, які завдали шкоди кредиторам.

Як зазначає Резнікова В. «...потреба у нормативному визначенні терміна «зловживання правом», що зумовлюється передусім потребами практики правозастосування [7].

Зловживання суб'єктивним правом, на думку О. Кота, виходить за межі дозволеної законом поведінки, отже, її слід вважати протиправною у зв'язку з порушенням ряду норм-принципів цивільного права [8].

Як зазначає Б. Карнаух, у деліктному праві англо-американських країн переважним є панування так званого об'єктивного підходу до визначення вини, що пропонується теорією економічного аналізу, де вина - це відхилення від стандарту належної поведінки розумної людини, а не психічне ставлення до вчинку.

Концепція «об'єктивної вини», на думку Р. Майданика, нормативно відображена в ст. 614 ЦК України. Вона ґрунтується на ідеї залежності вини від вчинення особою заходів належного виконання обов'язку, звертається

увага на те, що у цивільному праві відповідальність спрямована не на особу (особистість) правопорушника, тим самим визначаючи його особисту суспільну небезпечність, а на його майнову сферу [9].

Пропозиції.

До Кодексу України з процедур банкрутства необхідно внести доповнення, встановивши матеріально правову презумпцію вини у доведенні боржника до банкрутства у разі наявності ознак доведення до банкрутства та закріпити у Кодексі обов'язок засновників (учасників, акціонерів), керівника або інших осіб довести відсутність своєї вини у стані банкрутства боржника.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Відомості Верховної Ради України, 1992, № 31 (04.08.92), ст. 440.

2. «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020", Указ Президента України від 12 січня 2015 року. №5/2015. <https://zakon.rada.gov.ua/go/5/2015>.

3. Кодекс України з процедур банкрутства. Відомості Верховної Ради України, 2019, № 19 (10.05.2019), ст. 74.

4. К. Таламанчук. «Із набранням чинності невим КзПБ ми очікуємо концептуального перезавантаження системи ведення бізнесу в Україні». Закон і бізнес. (Інтерв'ю С. Жукова). № 1411. 09.03-15.03.2019.

5. Пригуза П.Д. «Огляд деяких проблем застосування права банкрутства в Україні – потрібен злам парадигми». Вісник господарського судочинства. Випуск № 2'2011, стр.131-138.

6. Пригуза П. Д., Пригуза А. П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції 3 18 січня 2013 року (доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21). / П. Д. Пригуза, А. П. Пригуза. – Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. – 304 с.

7. В. Резнікова. Електронний ресурс. <https://uajcc.org/ru/vidpovidalnist-za-zlovguvannay-pravom/>.

8. Кот О. Проблема зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України / О. Кот // Вісник Національної академії правових наук України. - 2013. - № 4. - С. 133-141. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny>

9. Р. Майданик. Цивільноправова відповідальність в контексті економічного аналізу права України. Юридичний журнал. № 3. 2014.